

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het grote bestuurshervormingswerk: de emancipatiestrijd van Indonesische werknemers in het westerse bedrijfsleven en de indianisatie van Nederlands-Indië in het interbellum

Schmitz, B.F.T.

Citation

Schmitz, B. F. T. (2023, September 21). *Het grote bestuurshervormingswerk: de emancipatiestrijd van Indonesische werknemers in het westerse bedrijfsleven en de indianisatie van Nederlands-Indië in het interbellum*. Uitgeverij Verloren, Hilversum.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3641905>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3641905>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

3 De koloniale geest en de komst van de inheemse krachten

Het Algemeen Nederlands-Indische Vakverbond, de indianisering en de ondergang van de eenheidsgedachte (1918-1928)

Het VVL propageerde steun aan alle vakbeweging, ook aan die in de inheemse sfeer. De mannen der Federatie zagen daarin een gevaar, want verhoging van de lonen van het inheemse personeel zou, meenden zij, vermindering van de winsten, en dus vermindering van tantiemes en gratificaties en, eventueel, van de traktementen der Europese employé's betekenen. Dit argument werd hunnerzijds inderdaad, in alle brutale kortzichtigheid ervan, gebruikt.¹

D.M.G. Koch, oud-secretaris van de vakcentrale voor de bonden in de publieke sector, de Vereniging van Landsdienaren (VVL), in 1956.

'De Europeesche werknemers hier te lande ... hebben over het algemeen een abnormaal hoog levenspeil', waarvan alleen 'de mogelijkheid der handhaving van dit loonpeil schuilt in den koloniale maatschappijvorm'. [...]

Ons dunkt ... dat de algemene toepassing van het uiteindelijke salarispeil slechts zal geschieden in een autonoom en economisch zelfstandig Indië, waaruit de Europeesche werknemers als zelfstandige belangengroep zullen zijn verdwenen.²

G.J. van Lonkhuyzen, voorzitter van de vakcentrale voor de bonden in de particuliere sector, de Federatie, in 1928.

In 1934 stemt voorzitter G.J. van Lonkhuyzen in met de oprichting van een 'gemeenschappelijke overkapping' met de grotere vakcentrale van de ambtenarenbonden 'voor alle zaken waarbij het werknemersbelang in Indië betrokken was'.³ Voor zijn vakcentrale van particuliere werknemers is dit een ongehoorde koerswijziging die pas van kracht wordt als er in crisistijd weinig meer te verliezen valt. Volgens Van Lonkhuyzen is dat omdat 'de Europeesche werknemer over 't algemeen ernstig is te kort geschoten in gezins- en toekomstzorg, in organisatiedurf. Het is smartelijk dit te constateeren, smartelijk vooral omdat óók velen, die wél

¹ D.M.G. Koch, *Verantwoording. Een halve eeuw in Indonesië* ('s-Gravenhage, Bandung 1956) 163, 170.

² G.J. Van Lonkhuyzen, 'Tien jaar federatiearbeid', *De Federatie: 1918-1928* (z.p. 1929) 4-5.

³ Anoniem, 'Een overkapping', *Indische Courant*, 19-9-1934.

organisatie-durf hadden, het slachtoffer zijn geworden of misschien nog worden van dezen kolonialen geest.⁴

Waaruit bestond deze koloniale geest die de eerdere organisatiedurf de kop in had gedrukt? Waarom was het eerdere samenwerkingsverband van het Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond (ANIV) in 1926 gestrand? Over de geschiedenis van de Europese vakverenigingen in Indië is verrassend weinig geschreven, vermoedelijk omdat de naam Europees associaties oproept met een koloniaal achterhoedegevecht. Dat beeld is onterecht. Met de indianisatie werden Indonesiërs lid van de Douanebond, de Spoorbond en de Postbond waaraan het vierde hoofdstuk gewijd is. Weliswaar was hun aantal in de particuliere bonden kleiner, maar ook daar schrijven de vakbondsbladen over het vraagstuk van de komst van de 'inheemse krachten'. Dit hoofdstuk gaat over het gevolg van deze komst voor de Europese vakbonden en de manier waarop het kader van de bonden hierop reageerden.⁵

Veel van dat Europese kader was al voor de Eerste Wereldoorlog verdeeld in verschillende groepen die qua afkomst en standing in de Indische samenleving sterk van elkaar verschilden. Ongeveer eenderde was 'totok', import-Nederlander, waarvan het grootste gedeelte tot de 'trekkers' gerekend werd vanwege de tijdelijkheid van hun verblijf in Indië. In grote meerderheid vervulden zij de beter betaalde banen waarvoor in Indië geen opleiding aanwezig was. De andere tweederde bestond vooral uit Indo-Europese blijvers, de constante Europese factor in Indië 'en feitelijk de ruggengraat van het koloniale bestel'. Dit was 'zowel wat huidskleur betreft als sociaal gezien' een sterk gemengde groep mensen die van oudsher de tussenposities in de kolonie hadden vervuld. Waar lagen de belangen en de solidariteit van deze werknemers? Welke rol speelde het 'rasenvraagstuk' bij de discussie over de nieuwe Indonesische Europeanen met in elk geval Europees opleidingsniveau? In de columns, ingezonden brieven en redactionelen van de vakbondsperiodieken werden dergelijke vragen voor en door de leden beantwoord.⁶

4 G.J. Van Lonkhuyzen, 'Een koloniale geest', *Indische Courant*, 23-3-1932.

5 Hoewel de vakbondsarchieven van de Europese bonden bij mijn weten verloren zijn gegaan, geldt dit niet voor de vakbondsperiodieken die grotendeels bij de speciale collecties van de UB in Leiden te vinden zijn. Van verschillende bonden bestaan verder contemporaine publicaties zoals bijvoorbeeld herdenkings- en jubileumboeken van de Suikerbond, de Postbond, het blad *Minyak* voor olie-employees en de jaarboekjes van de Spoorbond, met daarin informatie over alle bestaande Europese bonden in Indië. Via www.delpher.nl zijn de krantenartikelen in de voornaamste Nederlandstalige dagbladpers digitaal doorzoekbaar. Daarnaast hebben verschillende hoofdrospelers uit de vakverenigingswereld zoals D.M.G. Koch, G.J. van Lonkhuyzen en W. Walraven gepubliceerd over de gebeurtenissen. Een andere bron voor het onderwerp zijn de boeken van Ingleson over de Indonesische vakbondswereld *In Search of Justice* en *Workers, Unions and Politics* die tezamen de hele periode bestrijken. Zie ook tabel 3.1 op pagina 321 voor een overzicht van de vakbondsperiodieken.

6 Zie tabel 3.1 op pagina 321 en tabel 3.2 op pagina 323.

Dit hoofdstuk begint met een korte schets van de snelle groei van die vakverenigingen vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog en een beschrijving van de organisaties waaruit de Europese vakverenigingswereld bestond: de VVL, de Federatie, de AVA en de onafhankelijke bonden. Vervolgens ligt de focus op de opkomst en ondergang van de eenheidsgedachte in de Europese vakvereniging dat eerst van de kant van D.M.G. Koch namens de Ambtenarenbonden, dan van de kant van G.J. van Lonkhuyzen namens de particuliere bonden en tenslotte van de kant van de Suikerbond belicht wordt. Het was in deze discussie dat de koloniale geest uit de fles kwam.

3.1 De snelle groei van de vakbeweging in Indië, het BBL en de splitsing van de 'Europese' en 'Inlandse' bonden, 1918-1925

De laatste jaren van de Eerste Wereldoorlog lieten zowel politiek als economisch hun sporen na in Nederlands-Indië. Waar in de eerste jaren van de oorlog heroriëntatie op nieuwe afzetmarkten in de Verenigde Staten en Japan het verlies van de Europese markten deels kon compenseren, werd tegelijk pijnlijk duidelijk hoe afhankelijk de kolonie was van goed functionerende export. Zoveel van het landbouwareaal was door het gouvernement gereserveerd voor export van vooral suiker, dat na een slechte rijstogst in 1918 acute hongersnood dreigde. De Russische revolutie had indruk gemaakt op de Indonesische partijen die zich, gewapend met marxistisch jargon, richtten op machtsvorming door de oprichting van Indonesische vakbonden.⁷

De magere laatste oorlogsjaren waren ook voor de Europese vakbonden Indië een bron van inspiratie. Europees personeel had Indië vanuit Europa nauwelijks kunnen bereiken en toen na de oorlog een korte maar hevige economische hausse ontstond, viel er wat te onderhandelen op de Indische arbeidsmarkt. Zoals Van Lonkhuyzen in 1928 memoriseerde, de stoffelijke omstandigheden waren buitengewoon gunstig en cultuurbedrijven boekten grote winsten, terwijl er tegelijkertijd een geforceerd productietempo werd aangehouden. De winst kwam met andere woorden maar mondjesmaat bij de werknemers terecht.⁸

Hoger opgeleide Nederlanders domineerden de kleine specialistische vakverenigingen, maar in de grotere vakverenigingen bestond het kader van de bonden grotendeels uit Indo-Europeanen. In 1936 schrijft oud-Suikerbondsvoorzitter Goote hierover:

Omdat zij het meer stabiele gedeelte van de Europeesche gemeenschap zijn, tegenover de wisselende veranderlijke groep van Nederlanders en andere totok-Europeanen, van wie velen na een korter of langer verblijf in Indië weer voorgoed naar hun

⁷ Kees van Dijk, *The Netherlands Indies and the Great War 1914-1918* (Leiden 2007) 624.

⁸ Ingleson, *In search*, 149.

land terugkeren. Men drukt dit ook zoo uit, dat de Indo-Europeaan in het algemeen tot de 'blijvers', de totok daarentegen gewoonlijk tot de 'trekkers' moet worden gerekend.⁹

Vaak ontstond tussen deze groepen wrijving over de vraag of de vakvereniging moest ijveren voor investeringen in specifiek Indische voorzieningen of zich moest beperken tot pure belangenbehartiging.

Zowel in de particuliere als in de publieke sector namen bonden in principe Indonesische werknemers als leden aan, hoewel dit voor de oorlog vooral een theoretische zaak was van enkelingen en zelden met volledig stemrecht. Voor de grote meerderheid van de Indo-Europese achterban van de Europese bonden werd het vraagstuk van de komst van inheemse krachten van groot belang. Moesten zij onthaald worden als bondgenoten in de strijd met de werkgever of verstoten worden als concurrenten op de arbeidsmarkt?

Het antwoord op deze vraag moest komen van werknemers in twee zeer verschillende sectoren. In de particuliere sector kende de kolonie voor de oorlog een zestal vakverenigingen. De Vereniging voor Gezagvoerders en Stuurlieden uit 1903, de Suikerbond uit 1907 en de Vereniging voor Spoor en Tramweg Personeel uit 1908 (VSTP)¹⁰ waren de drie relatief grote bonden en daarnaast bestonden nog drie kleinere bonden, die van de Bouwkundigen (1897), de Assistenten in Deli (1909) en de Vereeniging/bond voor Indische Geneeskundigen (1911/1921). Deze laatste was een uitzonderlijke bond omdat zij vanaf oprichting in 1911 geheel uit Indonesische afgestudeerden van de School Tot Opleiding Van Inlandsche Artsen (STOVIA) bestond.¹¹ Na de Eerste Wereldoorlog kwamen daar in een paar jaar tijds de Cultuurbond (1918), de bond voor Scheepswerktuigbouwkundigen (1918) en de Vereeniging van Olie-geëmployeerden (1920) bij, alsmede de kleinere bonden van de Apothekersassistenten (1916) en van het Delispoorwegpersoneel (1920).¹²

In de publieke sector vond een vergelijkbare ontwikkeling plaats met ongeveer zes bonden vóór de Eerste Wereldoorlog. Als eerste was in 1898 het Nederlandsch Indische Onderwijzers Genootschap (N.I.O.G.) opgericht, gevolgd door een aantal kleinere bonden die zich richtte op bepaalde rangen in de strijdkrachten, zoals onderofficiersvereniging 'Ons Aller Belang' (O.A.B.) in 1902. Daarna volgden de Postbond en de Staatsspoorbond (1905), de Douanebond (1910) en de Pandhuisdienstbond (1912). In en vlak na de Eerste Wereldoorlog volgden de Bond voor Burgerlijk Personeel van de Departementen en de Christelijke Onderwijzers Vereniging (1915) en daarna bonden voor ondercommissarissen en ka-

⁹ A. Goote, *Enige gegevens betreffende Nederlandsch-Indië van heden* (Amsterdam 1936) 64.

¹⁰ Ingelson, *In search*, 72-73.

¹¹ Anoniem, 'Inleiding', *Jubileumnummer 1911-1936 van het Orgaan van de Vereeniging van Ind. Geneeskundigen* (Batavia 1936). De Vereniging uit 1911 werd in 1921 hernoemd tot bond.

¹² *Jaarboekje Spoorbond* (Bandoeng 1928) 102-128.

tholieke onderwijzers (1917), ingenieurs bij de P.T.T., de Staatsspoorwegen de mijnbouw (1919), politiebond van hoofdagenten en de bond voor hogere ambtenaren (1921), controleurs bij de P.T.T., leraren bij het Middelbaar onderwijs, leraren bij de praktische vakken en zo verder: in 1928 telde de kolonie maar liefst 52 Europese Vakverenigingen.¹³

In de jaren na de oorlog werd de theoretische komst van de ‘inheemse werknemer’ snel actueel. Al voor de oorlog was bij het gouvernement het unificatiebeingsel ingevoerd, zodat westers geschoolde Indonesiërs hiervoor geen status van *Staatsblad*-Europeaan meer aan hoefden te vragen. Tegelijkertijd was ook het aantal beschikbare plaatsen voor Indonesiërs in westers onderwijs uitgebreid. De STOVIA kwam in 1898 tot stand en het curriculum werd uitgebreid en gemoderiseerd in 1913.¹⁴ Het aantal plaatsen voor leerlingen van Indonesische komaf op de Europese Lagere School was gestegen tot rond de vijfduizend per jaar.¹⁵ Vanaf 1914 zorgde de komst van de Hollands Inlandse School (HIS) voor grotere groei. Rond de dertigduizend Indonesiërs volgden in 1920 een vorm van westers middelbaar onderwijs, een aantal dat zou oplopen tot rond de honderdduizend in 1940.¹⁶ Afgezet tegen een Europese bevolking in Indië, volgens de volkstelling van 1930 ruim 240.000 inwoners, werd dit een factor van belang. Bovendien waren dit alleen de leerlingen die het officiële gouvernementsonderwijs volgden. ‘Wilde scholen’, zonder erkenning van het gouvernement, zorgden daarnaast voor meer dan het dubbele aantal leerlingen met een vorm van westers onderwijs.¹⁷

Deze opkomst van westers geschoolde arbeiders is volgens John Ingleson cruciaal voor zowel het aanvankelijke succes als het uiteindelijke falen van de vroege Indonesische vakbeweging.

Hoewel zij graag eigen loon- en arbeidsomstandigheden wilden verbeteren en die van de minder geschoolden om hen heen, waren zij zich tegelijkertijd zeer bewust van de eigen speciale vaardigheden, hun geletterdheid, hun belang voor de koloniale economie en vooral de grote verschillen tussen hen en de massa van de gewone arbeiders in het stedelijke gebied.¹⁸

Anders dan Ingleson beschrijft beperkten deze westers geschoolde arbeiders zich niet tot de Indonesische vakbonden alleen. De slagkracht van de Europese vakbonden zorgde ervoor dat tot aan de Tweede Wereldoorlog een groot deel van deze Indonesiërs zou kiezen voor de Europese vakverenigingen om hun belangen te behartigen.

¹³ Ibidem, 102-128.

¹⁴ R.F. Zwiersma, ‘Van vaccinateur tot academisch opgeleid arts. Over de geschiedenis van het medisch onderwijs in Nederlands-Indië’, *Tijdschrift voor Medisch Onderwijs* (2009) 81-89, aldaar 85.

¹⁵ Groeneboer, *Weg tot het Westen*, 304.

¹⁶ Van der Wal, *Onderwijsbeleid*, 669.

¹⁷ Groeneboer, *Weg tot het Westen*, 367.

¹⁸ Ibidem, 72.

Het inladen der treinen, 1929, NI-HaNa, Gemeenschappelijk archief Zustermaatschappijen, inv.nr. 235.

Die keuze had veel te maken met de instabiliteit van de groeiende Indonesische vakbeweging aan het spoor, in de suiker en bij de verschillende overheidsdiensten. Na de Eerste Wereldoorlog maakten deze bonden een onstuimige groei door, die hen al snel op ramkoers bracht met de koloniale autoriteiten. Het bekendste voorbeeld hiervan is het verhaal van de opkomst en ondergang van de spoorwegbond VSTP, die vanaf 1915 onder de invloed kwam van radicale socialisten als H. Sneevliet en H.W. Dekker. Onder leiding van Sneevliet, Dekker en Semaoen namen Indonesische leden de bond in rap tempo over. De bond groeide van ongeveer de 1300 leden in 1913 tot ruim 6700 in 1919, waarvan toen nog maar 500 Europese. Spanningen tussen Indonesische en Europese leden zorgden in 1920 voor een splitsing, waarbij de Europese leden een tweetal eigen Spoorbonden oprichtte, die in 1923 zouden versmelten tot één Spoorbond, nadrukkelijk gericht op het 'niet-gegradueerde personeel 1e klasse', in grote lijnen maar zo'n 5% van het spoorwegpersoneel.¹⁹ Indonesische leden konden van begin af aan lid zijn van deze Spoorbond zolang zij de juiste middelbare rang binnen de spoorwegen bekleedden.

Verschillende andere bonden volgden dit patroon. Zowel de Pandhuisbond als de Postbond splitsten in 1916 en ook binnen deze Europese bonden bleven Indonesische leden in Europese banen actief. De reden dat deze bonden 'rascriterium' als toelatingseis afwezen was niet alleen ideologisch, maar ook weloverwogen eigenbelang. Het middelbaar personeel van bijvoorbeeld de spoorwegen was weliswaar invloedrijk, maar getalsmatig klein en economisch weinig draagkrachtig. Terwijl in 1923 de overgrote meerderheid van de leden uit Indo-Europeanen bestond, lag de enige kans op toekomstige vakbondsgroei in een open-deurbeleid voor Indonesiërs in middelbare rangen.²⁰

Door de gouvernementele repressie zouden de Indonesische bonden in de jaren twintig tegelijkertijd verder beperkt worden in hun mogelijkheden. Verschillende Indonesische bonden gingen na woeste stakingen geheel of gedeeltelijk ten onder, terwijl de Europese bonden met hun kleinere en conservatievere achterban als vakvereniging konden blijven functioneren. Het Indische gouvernement, de directies van de Indische bedrijven maar ook de leiding van de Europese vakbonden zagen de radicalisering van de Indonesische bonden als directe aanval op de koloniale verhoudingen. Ondanks de vaak legitieme economische motivatie voor de vakbondsacties van de bonden werden inheemse vakbondsleiders steeds vaker bestempeld als politieke agitators van buiten. Stakingen werden verboden en de hoofdkwartieren van de bonden werden overvallen en leeggehaald, vakbondsleiders werden te pas en te onpas ondervraagd door politie of 'preventief' in hechtenis genomen. Actieve vakbondsleden in westerse bedrijven werden door het eigen management onder handen genomen en in veel gevallen

¹⁹ W. Willems, *Sporen van een Indisch Verleden 1600-1942* (Leiden 1992) 113.

²⁰ *Ibidem*, 114.

ontslagen.²¹ Indonesiërs in de Europese bonden bleven daarentegen goeddeels buiten schot.

Na 1923 waren de meeste bonden definitief gescheiden. In grote lijnen stonden de Europese bonden voor het midden- en hogere kader, de Indonesische bonden voor de laagst betaalden banen. Dit maakte samenwerking nadien moeilijk maar niet onmogelijk: bij verschillende campagnes kwamen de belangen van werknemers immers overeen.²² In 1922 dreigde de Suikerbond bijvoorbeeld met stakingen in de Suiker tegelijkertijd met de Indonesische tegenhanger, de Personeels Fabrieks Bond (PFB) van R. Soerjopranoto.²³ Ook was de Spoorbond nauw betrokken bij de oprichting van een aparte organisatie voor lager spoorwegpersoneel, de Perhimpunan Beambte Spoor- dan Tram (PBST), nadat de VSTP ten onder gegaan was.²⁴

Toch zou dergelijke samenwerking meer incidenteel dan structureel plaats vinden. De zware repressie van gouvernement, politie en management maakte voor de Europese vakverenigingen associatie met de Indonesische bonden een riskante zaak. Daarnaast zorgde in februari 1925 het Besluit Bezoldiging Landsdienaren (BBL) ervoor dat Indonesische en Europese bonden vaak tegenovergestelde belangen kregen in arbeidsconflicten. Bij het BBL waren voor alle overheidsfuncties drie verschillende bezoldigingsschalen (A, B, C) aangewezen met een groot aantal subdivisies. Onder druk van Indo-Europese politieke partijen in de Volksraad zoals het Indo-Europees Verbond (IEV) en de Politiek Economische Bond (PEB) was bedongen dat het 'Europees loonpeil' van schaal B verzekerd zou blijven. Voor deze schaal was dus extra geld uitgetrokken ten koste van de A-schalen bestemd voor de meerderheid van de Indonesiërs, gericht op wat eufemistisch 'Inlands peil' werd genoemd.²⁵

Hiermee was de middenpositie van de Indo-Europese 'sociale tussengroep' voorlopig gewaarborgd en in 1925 zouden zij er zelfs tijdelijk in salaris op vooruit gaan. De adder onder het gras voor de Indo-Europese belangengroepen was de bepaling in de BBL dat wanneer in een functie van een subdivisie van de B-schaal, bijvoorbeeld conducteurs, de meerderheid van de werknemers 'van de Inlandse landaard' geworden was, de schaal kon worden overgeheveld worden naar een A-schaal. In de grote crisis die zou volgen, ging het Indisch gouvernement deze omschaling indianisatie noemen en werd de B-schaal in versneld tempo afgebouwd.²⁶

Zowel de repressie van de Indonesische bonden als de invoering van het besluit Bezoldiging Landsdienaren zorgden voor een drastische beperking van de moge-

²¹ Ingelson, *In search*, 308.

²² Ingelson, *Workers*, 71-75.

²³ D.M.G. Koch, *Verantwoording* (Den Haag/Bandung 1954) 127-129.

²⁴ Willems, *Sporen*, 116.

²⁵ Ulbe Bosma, *Karel Zaalberg, journalist en strijder voor de Indo* (Leiden 1997) 372.

²⁶ Fasseur, *De weg naar het paradijs*, 156.

lijkheden voor vakbondswerk in Indië. De meeste Europese vakverenigingen hielden zich nadien nadrukkelijk aan de stelregel dat de bonden in Indië politiek neutraal dienden te zijn. Vakverenigingen dus, belangenbehartigingsorganisaties voor een achterban, waarvoor bemiddeling en overleg centraal stonden. Tegelijkertijd had de invoering van de BBL die bepaalde achterban tot op het bot verdeeld. Moesten de Europese bonden zich nu richten op de belangen van de trekkers of van de blijvers die zich door de indianisatie in de samenleving bedreigd voelden?²⁷

3.2 Een vakverenigingswereld in fragmenten: de Europese vakcentrales en de onafhankelijke bonden

Uit welke organisaties bestond de Europese vakverenigingswereld eigenlijk? En waarom waren niet alle vakverenigingen bij één van de maar liefst vier vakcentrales aangesloten? Naast de twee algemenere en dus grotere centrales bestond sinds 1918 de Centrale voor Hoogere Ambtenaren (CHA), in 1927 voor de duidelijkheid omgedoopt tot Aaneengesloten Vereniging van Academici en daarmee gelijkgestelden (AVA) met 11 aangesloten bonden en 713 leden.²⁸ Hoewel de AVA maar enkele tientallen leden per bond telde, had ze veel invloed. Het gegeven dat veel academische opleidingen alleen in Nederland bestonden, zorgde ervoor dat van deze bonden nauwelijks Indonesiërs lid werden. Naast de CHA/AVA bestond verder een kleine militaire centrale van een viertal bonden voor onderofficieren of oud-onderofficieren, die Vereniging van Oud-Onderofficieren van het Nederlandsch-Indische Leger (VOONIL) genoemd werd. In 1928 telde deze centrale 732 leden.²⁹

De grootste van de twee algemene vakcentrales was het Verbond van Verenigingen van Landsdienaren (V.V.L.) dat in 1917 was opgericht door elf bonden met gezamenlijk ongeveer 7000 leden. Na 1927 zouden er van de oorspronkelijke bonden nog negen overblijven. Om uiteenlopende redenen bleven sommige ambtenarenbonden helemaal buiten de vakcentrale. Dit gold bijvoorbeeld voor de militaire bonden, zoals onder-officieren-vereniging 'Ons Aller Belang' (OAB) met zo'n 2500 leden, die zich in 1925 van hogerhand niet bij de VVL mocht aansluiten,³⁰ maar ook de Algemene Politiebond met 440 leden, de Bond voor Pandhuispersoneel met 150 leden en verschillende kleinere bonden zoals bijvoorbeeld de Bouwkundige Ambtenaren, de Ambtenaren bij het Boschwezen, de Katholieke Onderwijzersbond en de Christelijke Onderwijzers Vereniging (COV). De meeste van hen voelden zich niet vertegenwoordigd door als rood bekendstaande grote bonden in de VVL.

²⁷ Ingleson, *In Search*, 72-87.

²⁸ Gegevens uit *Jaarboekje Spoorbond 1925, 1927, 1930*.

²⁹ *Jaarboekje Spoorbond 1928*, 65-72.

³⁰ Anoniem, 'Vakvereniging en krijgstuicht', *Suikerbond* (1925) 143-145.

De grote bonden van de VVL waren de Postbond met ongeveer 2000 leden, de Spoorbond met 2700 leden en de onderwijzers van de NIOG met zo'n 1400 leden. Verder telde de VVL de Bond van Ondercommissarissen en Politie-opzieners en de Douanebond als grotere bonden, elk met ongeveer 400 leden. Een andere grote bond, die van het Burgerlijk Personeel bij de Departementen met ongeveer 3000 leden, zou eind 1926 de VVL verlaten, net als de Bond voor Gezagsvoerders en Stuurliu met ongeveer 900 leden, beiden vanwege de discussie rond de oprichting van een Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond (ANIV).³¹

In 1918 was de Federatie voor de bonden van Europese particuliere werknemers opgericht, waarbij lange tijd maar zes bonden aangesloten waren met gezamenlijk ongeveer 3700 leden. In 1930 sloten de Bond voor Werktuigbouwkundigen en de kleine Vereniging van Administrateurs van Afdeelingsbanken zich bij de Federatie aan.³² Grote bonden van de Federatie waren de Suikerbond met ongeveer 2000 leden, de Cultuurbond met ongeveer 700 leden en verder de Assistentenbond met ongeveer 400 leden. Ook bij deze vakcentrale ontbraken dus een groot aantal particuliere vakverenigingen zoals bijvoorbeeld de Handelsbond, de Vereniging voor Werktuigbouwkundigen met 400 leden en de Vereniging van Geëmployeerden bij de Petroleumindustrie in Nederlandsch Indië, de laatste met ongeveer 1000 leden.³³

In 1929 weet Van Lonkhuyzen het beperkte succes van de Federatie aan de angst van particuliere werknemers om 'voor arbeiders aangezien te worden', maar ook de weerzin van de eigen werkgevers voor alles wat mogelijkwerwijs als 'rood' omschreven zou kunnen worden, speelde een rol. Een roemrucht voorbeeld hiervan is het lot van de Petroleumbond, die enkele maanden na oprichting in mei 1919 door de directie verboden werd. Het gevoelige punt waardoor de 'goede bedoelingen van de bond' door de directie niet werden begrepen, lag destijds bij de rol van een eventuele 'outsider' die de beginnende bond, volgens beoogd voorzitter W. Burger, zou moeten helpen opzetten en besturen. De kwestie van de buitenstaander werd 'als een soort agressie opgevat' en de Petroleumbond stierf een stille dood. Op 27 juli 1919 hekelde Burger de rol van één van de toenmalige directeurs van de Bataafsche Petroleum Maatschappij (BPM), de latere gouverneur-generaal Jhr. B.C. de Jonge, bij de opheffing van zijn bond. Volgens Burger had De Jonge zowel de Petroleumbond als de Federatie als een 'machine van machtsstrijd' weggezet, die ook onder het Indonesische personeel onrust en stakingen zou willen veroorzaken.³⁴ Via de Suikerbond bracht Burger het tot voorzitter van de Federatie, maar bij de BPM werd alleen een 'personeelsvereniging voor olie-geëmployeerden' toegestaan op voorwaarde dat deze

31 Gegevens uit *Jaarboekje Spoorbond 1925, 1927, 1930*.

32 Anoniem, 'Federatiebelangen', *De Suikerbond* (1930) 10.

33 Gegevens uit *Jaarboekje Spoorbond 1925, 1927, 1930*.

34 H.A.C. Burgers, 'Van de Redactie. Lustrum V', *Minyak* (1925) 56.

vereniging geen lid zou worden van de Federatie noch op een andere manier met 'outsiders' in zee zou gaan.³⁵

In 1925 leidde deze affaire tot een nieuwe botsing tussen de Vereniging van Geëmployeerden bij de Petroleumindustrie en de eigen directie. In het kader van het eerste jubileumnummer van de personeelsvereniging had de hoofdredacteur van het blad *Minyak*, die verwarrend genoeg H.A.C. Burgers heette, het gewaagd om aan de lotgevalen van zijn bijna naamgenoot te refereren. Sterker nog, toen hij in het archief formatie over de affaire 'niet had aangetroffen', had hij het opiniestuk van W. Burger uit 1919 in de Soerabajabladen 'door vriendelijke tussenkomst' weten te achterhalen en alsnog volledig afgedrukt in *Minyak*. Tegelijkertijd droeg de redactie onder leiding van Burgers het principe uit dat 'hoe eendrachtiger de Vakbeweging zich organiseert, des te beter de resultaten zullen zijn'. De ANIV of in elk geval aansluiting bij de Federatie leken zowel Burger als Burgers een goed idee. Het werd door de directie wederom niet gewaardeerd en de geschiedenis herhaalde zich. H.A.C. Burgers werd op 2 maart 1926 als hoofdredacteur ontslagen en geruchten van censuur en intimidatie deden de ronde in de periodieken van de Cultuur- en de Suikerbond en daarbuiten. De vereniging van de 'oliemannen' werd door hen nog enige tijd 'dat kinderkamerbondje van Balikpapan' genoemd.³⁶

D.M.G. Koch, BWSA, collectie IISG Amsterdam, socialhistory.org.

W.A.Th. Burger, uit: *Gedenknummer van den Suikerbond, 1907-1927.*

Met de repressie van Indonesische vakbonden groeide ook bij de Europese vakverenigingen de angst om niet als belangenbehartigingsorganisatie, maar als politieke organisatie behandeld te worden. Samenwerking van verschillende bonden binnen één vakcentrale was niet alleen voor de BPM een schrikbeeld. Werkgevers wilden in veel gevallen alleen met vakverenigingen praten als deze uit werknemers van het eigen bedrijf bestonden. Ook het Indische gouvernement had moeite met het idee van samenwerkende bonden met verschillende achterban. Het was geen toeval dat de ambtenarenbonden van de VVL geen en de Federatie wél een vertegenwoordiger kreeg in de Volksraad.

³⁵ Ibidem, 114.

³⁶ Anoniem, *Suikerbond* (1926) 1125.

3.3 Koch en de ondergang van de eenheidsgedachte, 1925-1927

De Europese vakverenigingswereld lag ver uit elkaar, maar hield elkaar tegelijkertijd goed op de hoogte van de laatste ontwikkelingen. Regelmatig namen de bladen van de verschillende verenigingen artikelen of delen van artikelen van elkaar over en niet alleen vanwege het chronische gebrek aan kopij. Varianten op rubrieken als 'uit Pers en periodiek' (*Suikerbond*), 'De Indische vakbeweging' (*Minyak*), 'de plaats van de Europeesche vakbeweging in Indië' (*De Voortstuwer*), werden in de bladen van de Spoorbond en de Postbond onder 'redactioneel' behandeld. In dergelijke rubrieken werd tegelijk ook het Volksraadnieuws in de gaten gehouden voor zover dat op arbeidsverhoudingen van toepassing was.

Dit soort gedeelde berichten zorgden ervoor dat vrijwel al het schrijvende kader van de verschillende bonden elkaar persoonlijk of per polemie kende. Veel van de zaken waarmee de verenigingen te maken kregen waren vergelijkbaar, zeker omdat het de werkgeversorganisaties wél gelukt was om in 1920 een geoliede overlegstructuur op te zetten. De Haagse Ondernemersraad voor Nederlands-Indië, waarin vrijwel alle grote brancheorganisaties vertegenwoordigd waren, hield zelfs driemaandelijks vergaderingen om elkaar van nieuwe ontwikkelingen op de hoogte te houden.³⁷ Moesten de werknemers niet volgen? Waarom kon er geen Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond (ANIV) voor Europese werknemers opgericht worden om de kapitaalkrachtige werkgevers van replek te kunnen dienen? In de polemie die over dit onderwerp losbarstte in de verschillende bondsperiodieken kwam het verschillende karakter van beide grote centrales tot uiting.

De eerste ideeën over een algemene vakvereniging voor beide sectoren waren geopperd tijdens de jaarvergadering van de VVL in augustus 1924. Eén van de conclusies van deze vergadering was dat 'naarmate de concentratie van de bedrijven voortschreed en de ondernemers in gezamenlijk overleg uniforme salaris- en arbeidsvoorwaarden gingen vaststellen, ... de positie der particulier werknemers in toenemende mate op die der gouvernementsambtenaren ging lijken.' Vooral bij het spoor was deze ontwikkeling waarneembaar. 'Een groot bedrijf als de Nederlands-Indische Spoorwegmaatschappij (NIS) bond de positie en de promotie harer werknemers aan voorwaarden, die sterke overeenkomsten vertoonden met de dienstvoorwaarden der landsdienaren. In Semarang ... sprak men van 'de ambtenaren der NIS'. Van de grote particuliere maatschappijen ging aandrang op de regering tot bezuiniging uit: zij zouden dat voorbeeld dan zonder gewetensbezwaar kunnen volgen.'³⁸

Naar aanleiding van dit congres nam de spoorbondsafdeling van Soerabaja het initiatief om een commissie in te stellen onder leiding van hun voorzitter H. de Bont, om de nadere samenwerking van de ambtenarenorganisaties

³⁷ NI-HaNa, 2.20.2.01, 'Archiefbeschrijving Ondernemersraad voor Nederlands-Indië'.

³⁸ Koch, *Verantwoording*, 163.

met de vakverenigingen van particulieren te onderzoeken. Op de ledenvergadering van de Spoorbond in april 1925 werd dit voorstel uitgewerkt. Er zou niet alleen een commissie, maar ook een orgaan worden uitgegeven dat *De Vakvereniging* was genoemd. *De Vakvereniging* kreeg de welluidende ondertitel 'Orgaan van het Verbond van Vereenigingen van Landsdienaren, ter propageering van de eenheidsgedachte in de Indische vakbeweging' en de sociaaldemocraat D.M.G. Koch werd er eindredacteur van.

Daniel Marcellus Koch werd geboren in het Friese Woudsend en ging in Utrecht naar school, waarna hij vijf jaar lang aan de Polytechnische School van Delft studeerde maar zijn studie niet afmaakte. In 1907 vertrok hij naar Indië waar hij als journalist eerst bij *Het Nieuws van den Dag van Nederlandsch Indië* en later bij het *Soerabaijasch Handelsblad* zijn carrière zou beginnen. Nadien werkte hij voor het gouvernement op het departement van landbouw en tussen 1919 en 1922 op de Algemene Secretarie in Buitenzorg. In 1922 werd hij hoofdredacteur van het Suikerbondsblad *de Indische Courant* waar hij in 1924 werd ontslagen.³⁹ Vanaf augustus 1925 schreven Koch en zijn redactie elke vrijdag over de ontwikkelingen in Indië die de ANIV noodzakelijk maakte. Daarnaast werden zijn lezers op de hoogte gehouden van binnen- en buitenlandse vakbondszaken in vaste columns als 'uit de internationale vakbeweging' en 'het recht van de vakvereniging'.⁴⁰

Om te bewijzen dat de belangen van ambtenaren en particulieren gelijk begonnen te lopen koos Koch ervoor om zich met een enquête te richten op de suikerindustrie om 'een overzicht te krijgen van de verhoudingen ter arbeidsmarkt', vooral bij de 'Europese geëmployeerden in de suikerindustrie'.⁴¹ De suikerindustrie was strategisch gekozen. Niet alleen kon Koch hiermee aantonen dat de zwakke positie van de werknemer in Indië niet alleen bij de ambtenarij een rol van betekenis speelde, maar de Suikerbond was ook de grootse van de Federatie. Uit eerste hand wist Koch van de onrust onder de suikeremployeees over de ontwikkelingen in hun werkveld.⁴²

In zijn analyse van de gegevens die uit de enquête kwamen, trekt Koch de conclusie dat het westers-koloniaal bedrijfsleven aan het veranderen was, een 'proces van snelle intensivering ... ten gevolge van concentratie van bedrijven.' Deze ontwikkeling is 'meer in de diepte dan in de breedte': voor het Europese personeel betekent het dat vooropleiding en diplomabezit steeds belangrijker zijn en tegelijkertijd steeds minder een garantie voor succes. Zeker in jaren van economische crisis, worden voor meer en meer functies de eisen opgeschroefd.

³⁹ J.H.W. Veenstra, 'D.M.G. Koch', in: D.M.G. Koch, *Batig Slot*, (Amsterdam 1960), 195-205.

⁴⁰ *De Vakvereniging, Orgaan van het Verbond van Vereenigingen van landsdienaren, ter propageering van de eenheidsgedachte in de Indische vakbeweging* (Bandoeng 1925-1927).

⁴¹ Koch, *Verantwoording*, 164.

⁴² Koch had tot medio 1924 bij de *Indische Courant* gewerkt, een dagblad dat destijds door de Suikerbond werd gefinancierd.

De Europeesche geëmployeerde die vroeger de leiding had van een afdeling met 100 Indonesische werklieden, zag zich het toezicht over de arbeid van 200 a 300 arbeiders opgedragen. Maar hem werden ook zoveel hoger eisen gesteld, dat hij er, in vele gevallen, niet aan kon voldoen. Dan volgde ontslag en van zijn opvolger werden waarborgen voor richtige vervulling van de moeilijker geworden taak geëist: diplomabezit begon opgeld te doen. ... Er had in het corps der Europese geëmployeerden een verschuiving plaats en de lagere, weinig bemiddelde en weinig ontwikkelde, in Indië geborene werd het kind van de rekening.⁴³

In een poging om de machtige Suikerbond en daarmee vervolgens de Federatie aan zijn kant te krijgen, koppelt Koch in april 1926 zijn conclusies over deze ontwikkeling in het westers-koloniale bedrijfsleven aan het ontstaan van een snelgroeiende groep van structureel werklozen onder de Europese bevolkingsgroep in Indië. Op de jaarvergadering van de VVL presenteert Koch zijn rapport, waarbij hij benadrukt dat 'het gouvernement en de particuliere bedrijven uit dezelfde arbeidsmarkt putten en er een nauw verband bestond tussen de salarissen en dienstvoorwaarden der ambtenaren en die der particuliere bedrijven.' Kochs conclusie is duidelijk: structurele verlagingen bij het gouvernement zouden ook de salarissen in de particuliere sector onder druk zetten. Genoeg gemeenschappelijke belangen om meteen een commissie in te stellen 'die over het vraagstuk van vorming van een Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond rapport uit te brengen had'.⁴⁴

In oktober 1926 volgt een gemeenschappelijk congres met afgevaardigden van de beide centrales. Hierop lijkt Koch een meerderheid van de Federatie-afvaardiging te hebben overtuigd. Het congres stemt namelijk in met een motie waarbij de beginselen van het VVL-rapport onderschreven worden en een commissie wordt opgericht om te onderzoeken wat nodig is voor de oprichting van een Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond (ANIV). Al snel blijkt dat de vertegenwoordigers van de Federatie hiermee te ver voor de troepen zijn uitgelopen. Vanaf het eerste 'eenheids'-voorstel van de Spoorbond in 1924 blijft het onderwerp omstreden. In de maanden rondom het gezamenlijke congres in 1926 breekt in alle vakverenigingsperiodes van Indië een felle discussie los waarbij men en paard op z'n Indisch genoemd worden.

'De leden der verschillende Europeesche vakverenigingen zijn niet geschikt om met een S.D.A.P.-koordje naar eene revolutie te worden getrokken', schrijft vaste columnist 'Toeschouwer' in *Minyak*, het blad van de olie-geëmployeerden.⁴⁵ 'Een brochure slechts bedoelt om onrust in onze organisatie te brengen'

⁴³ Koch, *Verantwoording*, 168.

⁴⁴ *Ibidem*, 169.

⁴⁵ Anoniem, *Minyak*, orgaan van de vereeniging van geëmployeerden bij de petroleumindustrie in Nederlandsch-Indië (oktober 1925) 68.

wordt het rapport van Koch in *De Indische Voortstuw* genoemd.⁴⁶ Het wordt snel duidelijk dat de ANIV er niet gaat komen. Sterker nog: in alle commotie zullen zowel de Vereeniging van Gezagvoerders en Stuurlieden als de Vereniging voor Burgerlijk Personeel bij de Departementen de VVL verlaten. 'De verwaande VVL'ers zijn ingemaakt', constateert A.J.S. Dingemans tevreden in *De Planter* 'niet in gelei, maar in pekelsuur'.⁴⁷

'De leiders van de Federatie zagen het probleem wel buitengewoon eng', schrijft Koch naderhand bitter.

Het VVL propageerde steun aan alle vakbeweging, ook aan die in de inheemse sfeer. De mannen der Federatie zagen daarin een gevaar, want verhoging van de lonen van het inheemse personeel zou, meenden zij, vermindering van de winsten, en dus vermindering van tantiemes en gratificaties en, eventueel, van de traktementen der Europese employé's betekenen. Dit argument werd hunnerzijds inderdaad, in alle brutale kortzichtigheid ervan, gebruikt.⁴⁸

Vooralsnog was de eenheidsgedachte gesneuveld in de weerbarstigste koloniale praktijk.

Na ruim twee jaar discussie was gebleken dat bij de particuliere bonden de angst voor nadere samenwerking met de VVL en in het verlengde daarvan ook de Indonesische bonden, zwaarder woog dan de angst voor een verzwakte positie als werknemers tegenover een georganiseerde werkgever. Een meerderheid in de Federatie zag zo'n samenwerking als een directe bedreiging van de eigen B- en C-schaal. Dat er weldegelijk gemeenschappelijke belangen waren tussen ambtenaren- en particuliere bonden werd niet zozeer weerlegd als wel met veel retoriek verworpen. Het feit dat dit ruim twee jaar duurde, geeft tegelijkertijd aan dat Kochs analyse van de kwetsbaarheid van de Indische werknemers een gevoelige snaar had geraakt. Uiteindelijk gaf de aanhoudende 'framing' van de ANIV als revolutionaire mantelorganisatie de doorslag en bleef de Europese vakverenigingswereld verdeeld.

G.J. van Lonkhuyzen, uit: *Tien jaar Federatie 1918-1928*, 16.

⁴⁶ Anoniem, *De Indische Voortstuw*, periodiek van de vereeniging van scheepswerktuigbouwknudigen in Nederlandsch-Indië 6 (1926) 670.

⁴⁷ Anoniem, *De Planter*, orgaan van de assistent etc., 28-4-1926, 5872.

⁴⁸ Koch, *Verantwoording*, 170.

3.4 De Federatie van Van Lonkhuyzen, de kolonist-werknemer en zijn 'Europeesch salarispeil'

Terwijl de VVL de band tussen de bonden in de kolonie probeerde te versterken, bleef de Federatie een losser samenwerkingsverband waarin de eigenaardigheden van de eigen branche voorop bleven staan. Zo was het bestuur van de Federatie in 1920 weliswaar begonnen met een eigen periodiek, maar binnen het jaar was die poging gestrand omdat 'geen der afzonderlijke verenigingsorganen overbodig bleek, of zelfs maar enigermate werd ingekrompen'. Deze ongebonden houding werd door het gouvernement gewaardeerd. Vanaf 1921 werd een vertegenwoordiger van de Federatie benoemd tot de Volksraad om de belangen van de Europese werknemersgroep een stem te geven. Toen G.J. van Lonkhuyzen in 1924 die functie bij de Volksraad op zich nam, nam hij zich voor om als Federatie-vertegenwoordiger op te komen voor de rechten van de verschillende vakverenigingen en ook ambtelijke personeels-belangen.⁴⁹

Hoe zag Van Lonkhuyzen de verschillen tussen de beide centrales en op welke manier wilde hij de belangen van de Europese werknemers in de kolonie gaan behartigen? Binnen de Federatie en bij de onafhankelijke bonden voor de particuliere sector bevond Van Lonkhuyzen zich als vertegenwoordiger in de Volksraad in een unieke positie. Gert-Jan van Lonkhuyzen kwam van een gereformeerde familie uit Wageningen en werd op jonge leeftijd naar Indië gestuurd om als planter in de rubbercultuur van Sumatra te werken. Al snel verruilde hij het woeste plantersleven van Sumatra voor een journalistenbaan bij het *Bataviaasch Nieuwsblad*. Na zijn huwelijk met Lize Laurens uit één van de Indische protestante Depok-families, vond hij werk bij de Cultuurbond in Bandoeng, waar zijn vakverenigingscarrière begon.⁵⁰

In 1918 werd hij adjunct-secretaris bij de Vereeniging van Scheepswerktuigbouwkundigen om in 1921 terug te keren naar de Cultuurbond om 'het presidium van de Cultuurbond te aanvaarden'. Toen een aantal jaar later de voorzitter van de Scheepswerktuigbouwkundigen wegens ziekte moest aftreden, werd Van Lonkhuyzen in 1924 voorzitter van beide bonden 'omdat het gewenscht was, den Cultuurbond in dien malaise-tijd finantieel te ontlasten.' Bij de scheepswerktuigbouwkundigen verdubbelde daarna het aantal leden in drie jaar tijd. Omdat het ledental bij de Cultuurbond in die tijd juist stagneerde, trad hij in 1928 terug als voorzitter van de Cultuurbond, al bleef hij door een 'commissarisfunctie' aan de bond verbonden.⁵¹

Vanaf 1927 laat Van Lonkhuyzen een speciale rubriek 'Federatie-zaken' opnemen in de verschillende periodieken van de vakcentrale om zijn ideeën beter

⁴⁹ Van Lonkhuyzen, 'Tien jaar', 16-19.

⁵⁰ T. van Lonkhuyzen, *De Andere Tijd* (Heerlen 2005) 25.

⁵¹ Anoniem, *Cultuurbond 1928*, 237-240.

over het voetlicht te krijgen. Als Volksraadlid worden zijn uitspraken over actuele zaken zoals Kochs eenheidsgedachte bovendien ook geplaatst en van commentaar voorzien in de periodieken van vrijwel alle andere vakverenigingen in de kolonie. Waarschijnlijk wordt het grote bereik van Van Lonkhuyzen geholpen door een chronisch gebrek aan kopij in bijna alle vakverenigingsbladen, maar de onderwerpen waar hij over spreekt in de Volksraad zijn overduidelijk gevoed door de dagelijkse praktijk. Vriend en vijand zijn het eens dat Van Lonkhuyzen zijn rol als vertegenwoordiger met verve op zich neemt, al blijft kritiek op de hoeveelheid hooi die hij daarbij op zijn vork neemt voor de goede zaak niet uit. De discussie rond de oprichting van het Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond (ANIV) maakt zowel duidelijk wat Van Lonkhuyzen vindt van de 'indianisatietheorieën' van Koch als het gebrek aan eensgezindheid daarover bij de 'Europese' vakverenigingen voor particuliere werknemers.⁵²

In 1928 blikt hij in een jubileumboek terug op wat de Federatie afgelopen jaren bereikt heeft. Hij en zijn voorganger hebben zich hard gemaakt voor een sterke bezetting van het Kantoor van de Arbeid om de arbeidsomstandigheden in Indië beter te reguleren en te controleren waarna het gouvernement een bescheiden aantal Indische arbeidsbeurzen ter beschikking heeft gesteld. Van Lonkhuyzen heeft geijverd voor een beperking van de invoer van buitenlandse werkkrachten met de eis dat tenminste drievierde van de werknemers van elk bedrijf uit Nederlandse onderdanen zou moeten bestaan. Hij heeft zich ingezet voor een goed geoutilleerde werkloosheidskas, voor een wekelijkse rustdag, een verplicht schriftelijk contract, betere veiligheidsmaatregelen op het werk, een verplichte registratie van rustdagen op het werk en een heldere regulering van verlof- en pensioenrechten. Bovendien zijn de Europese vakverenigingen, stelt hij, geaccepteerd in de koloniale samenleving. In de bundel staan dan ook niet alleen bijdragen van de eigen bonden, maar ook adhesiebetuigingen van de Indische ondernemersbond, de Ondernemersraad voor Nederlands-Indië te Den Haag, de Vereniging van Hogere Ambtenaren en redacteuren van de *Indische Courant*, *Bataviaasch Nieuwsblad*, *Preanger Bode* en *Java Bode*. Lid worden van een Europese vakvereniging loont, is de boodschap van zijn jubileumtekst.⁵³

Het is vanzelfsprekend waar de solidariteit van de Federatie moet liggen volgens Van Lonkhuyzen. In tegenstelling tot 'het terrein van den arbeid in Europa' waar werkgevers en de werknemers als twee belangenkampen te onderscheiden zijn, schijft hij, zijn dat er in de koloniale samenleving drie: 'die van de meestentijds buitenlandsche werkgevers, die van de kolonisten werknemers en die van de Inlandsche arbeidersbevolking.' 'De Europeesche werknemers hier te lande ... hebben over het algemeen een abnormaal hoog levenspeil', waarvan alleen 'de mogelijkheid der handhaving van dit loonpeil schuilt in den koloniale maat-

⁵² Van Lonkhuyzen, 'Tien jaar federatiearbeid', 16, 17.

⁵³ Ibidem, 12-16, 23-79.

schappijvorm'. Vandaar dat de Federatie er weinig belang bij heeft om met de Indonesische vakverenigingen samen te werken. Het is immers niet in het belang van de 'nationalistisch inheemsche vakbeweging' om het Europese levenspeil van de Europese werknemers in stand te houden.⁵⁴

Voor Van Lonkhuyzen is de Federatie weliswaar een Europese belangengroep maar 'geen rassen - geen politiek sentiment speelt hierbij eenige rol. Wie in de bijzondere maatschappelijke positie van den Europeesche werknemer in Indië is gesteld, of, om de gedachte te bepalen: op wien de wettelijke regeling van het arbeidscontract van toepassing is, hij wordt in de Europeesche vakverenigingen van harte welkom geheeten, tot welk ras hij ook behoort of welke politiek hij aanhangt, mits hij die politiek buiten de vakbeweging wil houden'. Volgens Lonkhuyzen heeft dit te maken met de 'bijzondere mentaliteit van haar leden-materiaal' en hun idee van maatschappelijke standing: 'Onze leden stammen over het algemeen niet uit kringen, welke met de vakvereenigingsidee vertrouwd zijn ... zij zijn doodsbang voor arbeiders aangezien te worden.'⁵⁵

Volgens Van Lonkhuyzen is in het Besluit Burgerlijke Landsdienaren (BBL) de C-schaal met zijn tropen-toeslag te zien als bescherming van 'het Europeesch salarispeil'. In de B-schaal 'waaraan nog een toeslag is verbonden om aan de hogere Europeesche levensstandaard tegemoet te komen' is dit peil in gevaar.

Zoodra zich inheemsche krachten in voldoende aantal aanmelden, om de B-schaalbetrekkingen te vervullen, zal de B-schaal gereduceerd worden tot de A-schaal: dit is dus het uiteindelijk algemeene salarispeil. Ons dunkt ... dat de algemene toepassing van dit uiteindelijke salarispeil slechts zal geschieden in een autonoom en economisch zelfstandig Indië, waaruit de Europeesche werknemers als zelfstandige belangengroep zullen zijn verdwenen.

Zo voorspelt Van Lonkhuyzen en passant het komende crisisbeleid van de Indische regering en eigenlijk ook de komende onafhankelijkheid van Indonesië.⁵⁶

Volgens Van Lonkhuyzen is de houding ten aanzien van de Indonesische vakbonden het voornaamste van de twee grote verschillen tussen de Federatie en de 'ambtelijke vakvereniging' die geen 'geïsoleerd standpunt ten aanzien van de inheemsche vakbeweging heeft ... ingenomen. De Spoorbond o.a. heeft zich beziggehouden met de oprichting van een Inlandsche organisatie van spoorwegpersoneel en bij het V.V.L zijn ook enkele Inlandsche organisaties aangesloten.' Van Lonkhuyzen verklaart dit verschil tussen de beide centrales vanuit de 'positie van een kolonist-werknemer in het particuliere bedrijf'.

⁵⁴ Ibidem, 4.

⁵⁵ Ibidem, 9.

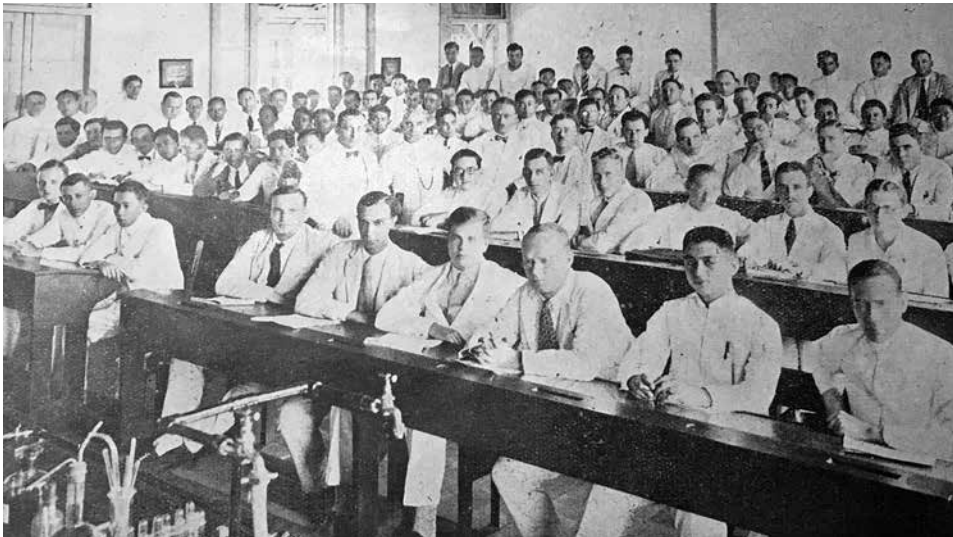
⁵⁶ Ibidem, 5.

In het Gouvernement vindt men een zeer geleidelijke overgang door menigvuldige gradueering onder dit personeel. De overgang van de laagste betrekkingen naar de hogere en leidende functies, is daar bij lange na niet zoo markant als bij de particuliere ondernemingen. Ook voelt een ambtenaar, zelfs wanneer hij in een leidende positie geplaatst is, zich nog allerminst de werkgever van zijn ondergeschikten.

Vandaar dat de Federatie onder Van Lonkhuyzen de vorming van een Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond heeft afgewezen.⁵⁷

Voor Van Lonkhuyzen is klasse het doorslaggevende verschil tussen de Amtenarenbonden van de VVL en de particulieren van de Federatie. Omdat ambtenaren zich als werknemers zien, is voor hen de stap naar solidariteit met de arbeiders van de inheemse vakbonden veel kleiner. Volgens Van Lonkhuyzen is dit een onaanvaardbare houding voor zijn directe achterban, de 'kolonist-werknemer', die volgens hem qua belangen tussen de Europese werkgevers en de inheemse arbeidersgroep in staat. Werknemers van de particuliere bedrijven zien zichzelf als onderdeel van de koloniale elite. Samenwerking met inheemse organisaties staat voor hen gelijk aan steun voor de afschaffing van het eigen hoge salarispeil, vervat in de B- en C schalen van de BBL.

Opmerkelijk in het betoog van Van Lonkhuyzen is de stelligheid waarmee hij 'het rassen-sentiment' als basis voor deze scheiding ontkent. Gezien zijn eigen familiebanden met de Indo-Europese gemeenschap is het verleidelijk om hier in de eerste plaats een pleidooi voor handhaving van de economische positie van

Suikerschool 1926-1927, uit: *Gedennummer van den Suikerbond 1907-1927*.

⁵⁷ Ibidem, 9.

de Indo-Europeanen in te zien. In de Volksraad belemmert dit Van Lonkhuyzen niet om later met verschillende nationalisten nauw samen te werken. Volgens familieoverleveringen ziet hij mede-Volksraadleden en Thamrin buiten de politieke arena als vrienden.⁵⁸

3.5 Een conflict achter de schermen: Tiesings eenheidsgedachte en de indianisatie binnen de Suikerbond

In 1928 was Van Lonkhuyzen de onomstreden vertegenwoordiger van de 'kolonist-werknemers' van de Federatie en achteraf gezien leek de teloorgang van de ANIV twee jaar een onvermijdelijke zaak. Maar de eensgezindheid waarmee de Federatie de eenheidsgedachte van de VVL van de gezamenlijke bittertafels gelachen had, was verre van vanzelfsprekend geweest. Op aandrang van de Suikerbond had een delegatie van de Federatie eind 1926 zitting genomen in een commissie die deze eenheidsgedachte en een mogelijke ANIV moest gaan bestuderen. Ook de Handelsbond en zelfs de Plantersbond waren, hoewel beduidend minder enthousiast, niet geheel afwijzend geweest.⁵⁹ Voor welke aspecten van de eenheidsgedachte was er wèl steun te vinden geweest binnen de Federatie? Hoe was de verpletterende nederlaag van de eenheidsgedachte binnen de Federatie tot stand gekomen?

De drijvende kracht achter de deelname van de Federatie aan deze oriënterende commissie van 1926 was van het toenmalige bestuur van de Suikerbond en in het bijzonder voorzitter G.A. Tiesing, die in 1924 het stokje van W. Burger had overgenomen. Gerard Adriaan Tiesing was geboren in Amsterdam en begon zijn carrière in Indië als machinist bij de Indische stoomvaart, van waaruit hij als technicus de overstap maakte naar een suikerfabriek in Tegal.⁶⁰ Daar raakte hij betrokken bij het vakbondswerk, eerst als lid van de Raad van Advies en later als adjunct-secretaris van de Bond.⁶¹ In 1914 trouwde hij met de Indo-Europese Geraldine Maria Louise 'Dientje' Dessauvagie, waarmee hij in 1916 een zoon kreeg. In 1921 overleed zijn vrouw en vertrok Tiesing met zijn zoontje Freddij naar Nederland. Toen hij eind 1921 zonder Freddij terugkwam, wierp hij zich met overgave in het vakbondswerk. In 1922 hertrouwde hij met de Haagse A.M. Hogeland.⁶²

Al over het eerste voorstel van de Spoorbond tot een 'concentratie van vakbonden' in februari 1925 liet Tiesing zich in *Suikerbond* positief uit. 'Een derge-

⁵⁸ T. Van Lonkhuyzen, 'De Andere Tijd', 89.

⁵⁹ Overgenomen artikelen uit *Suikerbond* van A. Slop en A.J.S. Dingemans, *ibidem*, 1293.

⁶⁰ Maarten Cornelis (pseudoniem van W. Walraven), 'Ten Afscheid', *Indische Courant*, 15-3-1927.

⁶¹ Open Archieven, www.openarch.nl, zoekterm Gerard Adriaan Tiesing.

⁶² R. Dessauvagie-ten Have, *De familie Dessauvagie in Nederlands-Indië* (Leiderdorp 1991) 99. Zie ook Delpher en sites als myheritage.com/stamboonline.nl en TenHove-genealogie.nl.

lijk alles omvattend Vakverbond, steunend op een behoorlijk omschreven, neutraal beginselprogramma zal de beweging grote diensten kunnen bewijzen'. Een pragmatische reden is hierbij voor Tiesing dat met het ontstaan van zo'n nieuw verbond de vertegenwoordigingslasten in Holland en in de Volksraad van de vakverenigingen niet langer alleen bij de Suikerbond zullen liggen, zoals tot dan toe het geval.⁶³

In het eerste aprilnummer zet Tiesing zijn standpunt verder uiteen. Allereerst zou het volgens Tiesing 'een onmogelijkheid, een cardinale fout zijn' om 'de ogen te sluiten voor het merkwaardige karakter van "tantiëmetrekkende werknemer" in de particuliere sector van Indië'. 'De arbeider in Holland werkt vóór zijn chefs, de Europeesche werknemer in Indië werkt mét zijn chefs. Daar zit de quintessence der zaak'. De verschillen tussen moederland en kolonie zijn in de publieke sector veel minder groot: 'Een ambtenaar is nu eenmaal dienaar van Staat of Gouvernement'. Tegenover het idee van de sociaaldemocraat Rooyackers, die machtsvorming van de Vakbonden als enige manier ziet om de situatie van de werknemers te verbeteren, vindt Tiesing dat met soepele onderhandelingen bij de werkgevers veel meer te bereiken is. Tegelijk is het 'in ons aller belang dat de verschillende zusterorganisaties zich zoo krachtig mogelijk ontwikkelen. Hoe meer vakvereenigingsleden Indië telt, met des te meer succes zal onze beweging, voor de belangen der werknemers, van welk aard ook, kunnen opkomen.' Voor Tiesing gaat het voorgestelde ANIV dan ook prima samen met de verschillen die tussen de bonden bestaan. 'Het L'union fait la Force' wordt nog steeds te weinig in praktijk gebracht' schrijft hij. 'Dit elkander te bekennen strekt niet tot schâ, het kan slechts tot leering strekken.'⁶⁴

Tot teleurstelling van Tiesing blijkt dat Federatievoorzitter Van Lonkhuyzen één algemene vakvereniging een brug te ver vindt. In de *Indische Courant* van 2 mei heeft Van Lonkhuyzen namens de Federatie, maar zonder nader overleg met de bonden in zijn achterban, het voorstel publiekelijk verworpen. Tiesing en het bestuur van de *Suikerbond* voelen zich gepasseerd. In het eerste meinummer van 1925 opent Tiesing de aanval op Van Lonkhuyzen. Volgens Tiesing heeft de voorzitter van de Federatie te veel functies op zich en is de leiding van de Federatie overbelast. 'Zoo zelfs treft dit de leden, dat men herhaaldelijk de vraag hoort stellen of het nog wel zijn nut heeft dit lichaam in stand te houden.' Een vergelijkbaar probleem geldt volgens Tiesing overigens ook voor de VVL, dat zich 'bij reorganisatie, op een solider basis zou kunnen grondvesten.' Dat beide kanten 'felle critiek en dreiging met directe bestrijding' gepubliceerd hebben terwijl 'het geheel nog is in een stadium van wording' vindt Tiesing zowel zorgelijk als voorbarig.⁶⁵

⁶³ G.A. Tiesing, 'Concentratie van vakbonden', *Suikerbond* 1925, 117.

⁶⁴ Ibidem, 'Ambtelijke en particuliere werknemers', 317.

⁶⁵ G.A. Tiesing, 'Concentratie van vakbonden', *Suikerbond* 1925, 503.

Verderop in het blad wordt het ingewikkeld. Als een barrage van uitgeschreven tweets buitelen elf reacties, artikelen en beschouwingen aangaande 'het vraagstuk' over elkaar heen. Eerst het stuk van een anonieme 'Bandoengsche correspondent' die bewijs heeft gevonden van de voorbarigheid van Van Lonkhuyzen omdat ook in *De Seinpaal* van het spoorwegpersoneel te Deli steun te vinden is voor 'het overbruggen van de kloof tussen VVL en de Federatie'.⁶⁶ Vervolgens de reactie op dit stuk van Van Lonkhuyzen, die herhaalt dat de belangenverschillen tussen de ambtelijke en de particuliere bonden groter zijn dan de overeenkomsten. Over betere samenwerking valt best te praten, 'maar laat men zich bij dezen arbeid vooral niet spiegelen aan het N.V.V. in het moederland, noch aan de overige vakverbonden, die gebonden zijn door het voor Indië onbruikbare cement der politiek.'⁶⁷ Daarop de reacties van *Spoorbond*, opnieuw de Bandoengsche correspondent, de reactie op die reacties van Van Lonkhuyzen en zo verder.

Een gevoelige snaar raakt W. Belonje, hoofdredacteur van de *Indische Courant* als hij waarschuwt dat met de komst van de ANIV de politieke neutraliteit van de Europese vakvereniging op het spel staat. Indirect geeft hij Tiesing daarmee een veeg uit de pan. 'Wie van de aaneengesloten vakverenigingen VVL en Federatie gebrek aan kracht verwijt, demonstreert slechts eigen onmacht.'⁶⁸ Daartegenover brengt de bijdrage van de *Indische Telegraaf* in 'te betreuren dat een marquante figuur in de vakbeweging als de heer Van Lonkhuyzen zich bij voorbaat op het benepen standpunt stelt dat de belangen van den particulier en den ambtenaar niet in één vakverbond kunnen samengaan.'⁶⁹ De lijnen tussen de kampen zijn getrokken.

In het eerste juninummer van dat jaar voert Tiesing een nieuw argument voor de eenwordingsgedachte ten tonele, dat duidelijk leunt op de werkloosheidsenquête van de VVL uit april. Volgens Tiesing brengt 'de machtsvorming van al wat grootondernemer is', dat wil zeggen de Javaanse Suiker Werkgevers Bond, de Haagse Ondernemersraad voor Nederlands-Indië en haar 'Indische filiaal', de Ondernemersbond, de positie van 'zoowel Inlandsche als Europeesche werknemers' in gevaar door in te zetten op importkrachten. De 'blijvers' van de 'onmisbare Indisch-Europeesche burgerij' komen daarmee in de verdrukking. 'Onderlinge strijd zal kiemen van ontwikkeling vinden op het onbetrouwbare, hoogst gevaarlijke terrein van het rasverschil. De tijden der klassenstrijd zijn dan niet meer veraf.'⁷⁰ Juist om dat te voorkomen is volgens Tiesing een 'eenheidsfront' noodzakelijk.

Eind juni brengt een nieuwe teleurstelling voor kamp Tiesing. De brochure van de Spoorbond waarin het nieuwe beoogde ANIV-tijdschrift de *Vakver-*

66 Bandoengsche correspondent, 'Een Nederlandsch-Indisch Vakverbond, de houding van de Federatie en den heer Van Lonkhuyzen', *Suikerbond* 1925, 530.

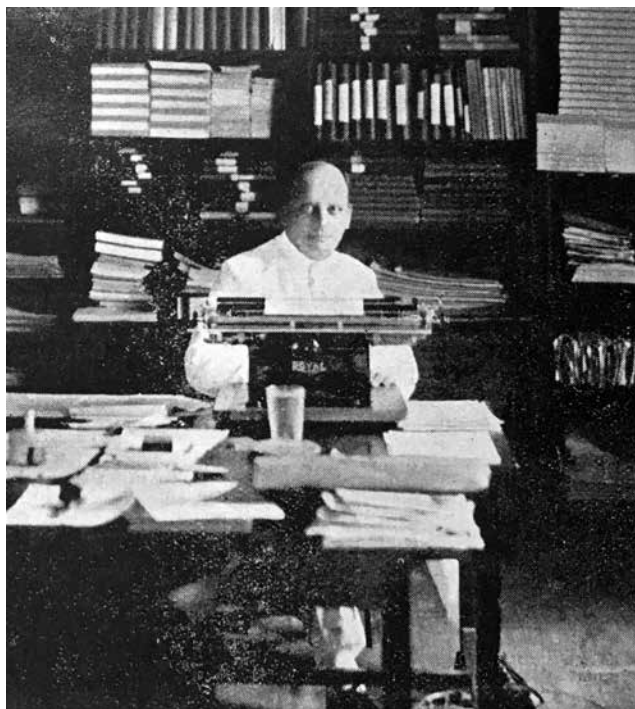
67 G.J. van Lonkhuyzen, 'Een N-I vakverbond', *Suikerbond* 1925, 532.

68 W. Belonje, 'Plicht en belofte', *Suikerbond* 1925, 545.

69 Anoniem, 'Ned. Ind. Vakverbond', *Indische Telegraaf* 1925, 546.

70 G.A. Tiesing, 'Naar den klassenstrijd? Waakt! Regering Waakt!', *Suikerbond* 1925, 561-564.

W. Walraven als thesaurier bij de Suikerbond, uit: *Gedenknummer van den Suikerbond 1907-1927*.

eniging staat aangekondigd, is voor Tiesing veel te eenzijdig. Opnieuw voelt hij zich gepasseerd maar dit keer ter linkerzijde. Dus de Spoorbond geeft de 'printah aloes'⁷¹ voor de gezamenlijke vakverenigingen en de andere vakverenigingen moeten die maar klakkeloos uitvoeren? 'Zoo voortgaand komen wij nooit tot het eenheidsfront.'⁷² Een maand later is zijn oordeel over de eerste twee 'noppers' van Kochs *De Vakvereniging* al even kritisch. 'Het blad draagt bij voorbaat een politiek stempel. Dit lijkt ons een tactische fout. Die eenzijdigheid dient te worden uitgebannen. Een verbond kan alleen tot staan komen als er iets te binden valt.'⁷³ Ondertussen heeft goed overleg plaatsgevonden tussen het Suikerbondsbestuur en de Javaanse Suiker Werkgevers Bond. Daarmee lijkt Tiesing overgehaald de ANIV een stille dood te laten sterven.⁷⁴

In de volgende maanden neemt de berichtgeving over de eenheidsgedachte sterk in frequentie af en wat er verschijnt wordt steeds negatiever. *De Vakvereniging* heet in oktober de *Kochpartij* en zelfs de *Bandoengsche amokmakers*.⁷⁵ Een

71 Dwingend verzoek; duidelijke wenk. Citaat uit: Multatuli, *Volledige werken deel 9, brieven en documenten uit de jaren 1846-47* (Den Haag 1956) 86.

72 G.A. Tiesing, 'Het eenheidsfront', *Suikerbond* 1925, 610.

73 Ibidem, 'De Vakvereniging', 790.

74 Ibidem, 'Van den Java Suiker Werkgevers Bond', 782-785.

75 Ibidem, 1026, 1042.

bijeenkomst van de drie voorzitters van de bestaande vakcentrales (de VVL, de Federatie en de CHA) heeft enkel geleid tot de afspraak gezamenlijk een jaarlijks congres te houden.⁷⁶ Ook binnen de Suikerbond rommelt het. Naast het HB in Soerabaja bestaat een zevenkoppige Raad van Advies waarvan de leden allen voltijds werkzaam zijn in de suikerindustrie. Deze raad staat in de wandelgangen veelbetekenend bekend als 'Raad van Toezicht' en kan toestemming geven of onthouden aan alle grote uitgaven van het HB. Als W. Walraven, 'thesauriër' in het bestuur van Tiesing, op de jaarvergadering van februari 1926 stelt dat de begroting van de Suikerbond zich al jaren in 'min of meer precaire toestand' bevindt, voelt de Raad van Advies zich aangesproken.⁷⁷

Zonder in te gaan op mogelijke financiële malversaties in eerdere jaren dwingt RvA-voorzitter J.H. Smit Tiesing om een duidelijke uitspraak te doen over de zuiver neutrale grondslag van de ANIV. 'Spreker acht een uitspraak gewenscht dat de Suikerbond de koloniale verhoudingen zoodanig begrijpt, dat de werkgevers in de employé's zullen zien een loyaal corps'.⁷⁸ Daarmee lijkt de zaak voor Tiesing afgedaan. Terwijl in de *Suikerbond* berichten verschijnen over de 'splitszwam' van *De Vakvereniging* en Van Lonkhuyzen de gelegenheid krijgt in het blad te publiceren over 'de droevige geschiedenis van *De Vakvereniging*' laat Tiesing niets meer over de eenheidsgedachte horen. Hij schrijft over de 'rust in de suikerindustrie', waarin hij de 'wolfsgetige' verhalen over een dreigende staking in de Suiker relativeert. 'De Suikerbond staat los van alle partijen dus ook van den Inlandschen beweging'.⁷⁹

In april 1926 wordt de ANIV op het congres van de Federatie met algemene stemmen verworpen. Van Lonkhuyzen schrijft hierover dat 'eener neutrale organisatie tusschen groepsbelang en eigenbelang' zeer gewenst is, maar dat *De Vakvereniging* van Koch de ANIV onmogelijk heeft gemaakt vanwege 'meermalen optredenden politieke tendenz.' De conclusie is duidelijk. 'Wij laten ons in géén richting dringen, die door een politieke overtuiging wordt geïnstigeerd. Voor klassenstrijd is in onze beweging geen plaats, de Europeesche vakbeweging moet neutraal zijn'.⁸⁰ Op dezelfde vergadering wordt Tiesing als secretaris herkozen in het bestuur van de Federatie.

Daarmee lijkt het Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond definitief dood en begraven. Toch maakt de eenheidsgedachte in juni een korte maar hevige comeback. 'Suikerboeren op Java!' kopt een ingelegd 'Bulletin' in de *Suikerbond* van juni, 'Het Soer. Handelsbl. heeft ons den oorlog verklaard!'. Volgens Tiesing wil het werkgeversdagblad uit Soerabaja, de *Indische Courant*, eigendom van de

⁷⁶ Ibidem, *Suikerbond* 1926, 172.

⁷⁷ F. Schamhardt, *Walraven en de Suikerbond* (Lekkerkerk/Amsterdam 1968) 7.

⁷⁸ Anoniem, Steno-Analijtsche Notulen van de Openbare ALV van den bond van geëmployeerden in de Suiker Industrie, *Suikerbond*, 21-2-1926, 234.

⁷⁹ G.A. Tiesing, 'De rust in de suikerindustrie', 491-92.

⁸⁰ Anoniem, 'Federatiezaken', 475.

Suikerbond en de belangrijkste spreekbuis van de meest Indo-Europese achterban van de bond ten val brengen met een nieuwe goedkope editie.⁸¹ Woedend schrijft Tiesing in mei:

Het Soerabaijasch dagblad ... steunt op groepen, welke in starre behoudzucht haar toevlucht zoeken en slechts van fascistisch optreden heil verwachten, onderwijl de z.g.n. rassuperioriteit zoo hoog mogelijk in het vaandel schrijvend. Werknemers sluit u aaneen, weest op Uw hoede!⁸²

De samenwerking met de VVL staat daarmee weer op de agenda.

Strijdlustig verklaart Tiesing dat 'het V.V.L.-bestuur ons met gulheid de vrien- denhand toesteeft, welke door Indische Courant-directie en Suikerbondsleiding met warmte wordt gedrukt'. Ineens zijn er 'parallelgaande belangen' tussen de bonden om 'tot hechte samenwerking te komen en middels dubbele krachto- ntplooiing te manifesteren dat het, welke geschillen er ook mochten hebben bestaan, den voormannen van de ambtenaren en die der suikermenschen vol- len ernst is met den pas gevlochten eenheidsband. Zo zullen het Verbond voor landsdienaren, Indische Courant en Suikerbond "getrennt aufmarchieren!" Wie loopt er mee?'⁸³ Het nieuwe samenwerkingsverband 'van de machtigste parti- culiere werknemersvereniging met de krachtigste groep van ambtenaren' moet een voorloper worden van 'het door Bandoeng met zooveel volharding voorge- stane Algemeen Nederlandsch-Indisch Vakverbond.' Het is tijd om 'alle vroeger gerezen bisbilles' terzijde te stellen.⁸⁴

In dat kader werpt Tiesing alle schroom van zich af. In een lang artikel schrijft hij over een tweede taboe-onderwerp in de *Suikerbond*, de opkomende Indone- sische vakbeweging. Over dr. Soetomo en Mr. Singgih schrijft Tiesing dat zij met 'een zekere bezadigheid' de kern kunnen vormen van 'een loyaal geleide In- landsche vakorganisatie'. Hoewel het nog lang zou gaan duren dat 'de Inlander' aan leidersposities zou kunnen raken, schrijft Tiesing in het koloniale discours van zijn tijd, 'meestentijds zal hem den ausdauer ontbreken en het tintelend su- perioriteitsgevoel, dat den in koelere oorden gewonnen en getogen Europeaan, de man die van kind af aan gewend werd zich door velerlei moeilijkheden heen te slaan, in den regel kenmerkt en hem als bij geboorte tot leider stempelt. ... An- ders is het met hen die lagere posities en functies verrichten, waarvoor een zoo hoogontwikkeld verantwoordelijkheidsgevoel en zelfbewustzijn geen absolute vereisten zijn.'⁸⁵ Met dergelijke Indonesiërs valt best samen te werken, vindt de ontketende voorzitter.

⁸¹ Ibidem, Hoofdbestuur, 'Bulletin', inlegvel tussen 694 en 695.

⁸² G.A. Tiesing, 'Het werknemersdagblad', *ibidem*, 738, 741.

⁸³ Ibidem, 'Eenheid', 743.

⁸⁴ Ibidem, 'Achter Een en Hetzelfde Vaandel', 781.

⁸⁵ Ibidem, 'De Inlandsche Vakbeweging', 784-791.

Administratie-afdeling van de Suikerbond, uit: *Gedenksnummer van den Suikerbond 1907-1927*.

In september schrijft Walraven over het derde heikele thema in deze zaak. Het lot van de 'in Indië geboren jongeman' is volgens hem in de handen van de werkgevers in de suiker bepaald niet veilig. In een artikel over het jaarverslag van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten, komt Walraven tot de conclusie dat voor 'de oprichting van een Landbouw-Hoogeschool in Indië, niet de minste aanleiding bestaat,' zodat de Indische Jongeman, 'hij zij dan Indo of uit zuiver Europeesche ouders geboren, geen zweem van een kans maakt. Dat voor hem alleen nog schijnt over te blijven het "klerkenbaantje", het "kantoorkrukje" de weegbrug of het snijveld.'⁸⁶ Volgens Walraven en Tiesing is samenwerking tussen alle bonden in de kolonie de enige manier om tegenwicht te geven aan deze ontwikkeling.

Op het artikel van Walraven volgt een nog langer artikel van Tiesing over het gouvernements-voornemen om in Indië een Middelbare Technische School (MTS) te stichten. De 'groot-werkgevers' hebben hier afwijzend op gereageerd, tot grote irritatie van Tiesing.

Staat men zich niet een beetje te veel blind op de z.g. rassuperioriteit van den importman en vergeet men niet te veel dat ook hier in Indië, afgezien van de huidskleur, heel wat flinke kerels rondlopen? Zoo flink dat de Paketvaart Maatschap-

⁸⁶ W. Walraven, 'Verslag van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Ned. Indië over het 31ste jaar, 1925', *ibidem*, 962.

pij er zelfs met graagte een greep naar doet? ... Hebben de zonen van deze landen, die met Hollandsch en Buitenlandsch kapitaal zoo sterk geïndustrialiseerd worden, dan geen recht op een gelijkgestelde opleiding?⁸⁷

Met dergelijke constatering sluiten Walraven en Tiesing zich aan bij de conclusies van Koch in zijn suikerbondsenquête van april: de in Indië geborene wordt het kind van de rekening van 'groot-werkgevers'.

Begin november vindt de langverwachte ANIV-conferentie plaats. De confrontatie tussen Tiesing en Van Lonkhuyzen blijft daarop niet uit, maar in 'een stemming van toenadering' lukt het de vergadering de verschillende standpunten wonderwel tot elkaar te brengen. In een pauzeoverleg staan Tiesing namens de Suikerbond en Slop namens de Handelsbond tegenover Van Lonkhuyzen 'met het gelukkige resultaat dat een modus gevonden werd'. De noodzakelijkheid van een algemeen vakverbond wordt erkend, het gaat volgens Van Lonkhuyzen vooral over de vorm die de samenwerking kan aannemen en daarover zal jaarlijks vergaderd worden.⁸⁸ Kan de ANIV als een Phoenix uit de as herrijzen?

In de nacht van 12 op 13 november breekt op Java de eerste van een serie communistische opstanden uit. Hoewel het 'rode fantoom' al na een tweetal weken bedwongen is, slaat het gouvernement hard terug. Dertienduizend communisten worden gearresteerd, 4.500 krijgen een gevangenisstraf en 1300 worden geïnterneerd op Boven-Digoel. Een drietal krijgt uiteindelijk de doodstraf en uit de gouvernementele PKI-nota van begin 1927 blijkt dat de schrik voor het 'internationale communistische stramien' er bij de Europese gemeenschap goed inzit.⁸⁹ Dat geldt ook voor de achterban van de Suikerbond en Tiesing wordt ontslagen. 'Als je de nummers van het orgaan enigszins hebt gevolgd, dan zul je daaruit hebben gemerkt, dat de Suikerbond een ruziebond is ... Zoals overal in de wereld wordt de Suikerbond geregeerd door de stommeriken, de egoïsten, door de conservatieve kleurloze middenstof en door de intriganten', briest Walraven anderhalf jaar later als ook hij het veld geruimd heeft bij de Suikerbond.⁹⁰

Begin 1927 vertrekt Tiesing in een wolk van geruchten over zenuwziekte naar Holland,⁹¹ waar hij zich bezig gaat houden met de redactie van het Haagse blad *Riet en Biet*, een tijdschrift over en voor de Suikerindustrie in Indië.⁹² De nieuwe voorzitter A. Goote meldt in zijn openingswoord in het bondsblad wel de dreigende klippen die het Bondsschip bedwongen heeft, maar zwijgt in alle talen over de eenheidsgedachte.⁹³

⁸⁷ G.A. Tiesing, 'Ons middelbaar technisch onderwijs', *ibidem*, 974,975.

⁸⁸ D.M.G.K[och], 'Het A.N.I.V.-congres. Een Keerpunt.', *ibidem*, 1118-,1182.

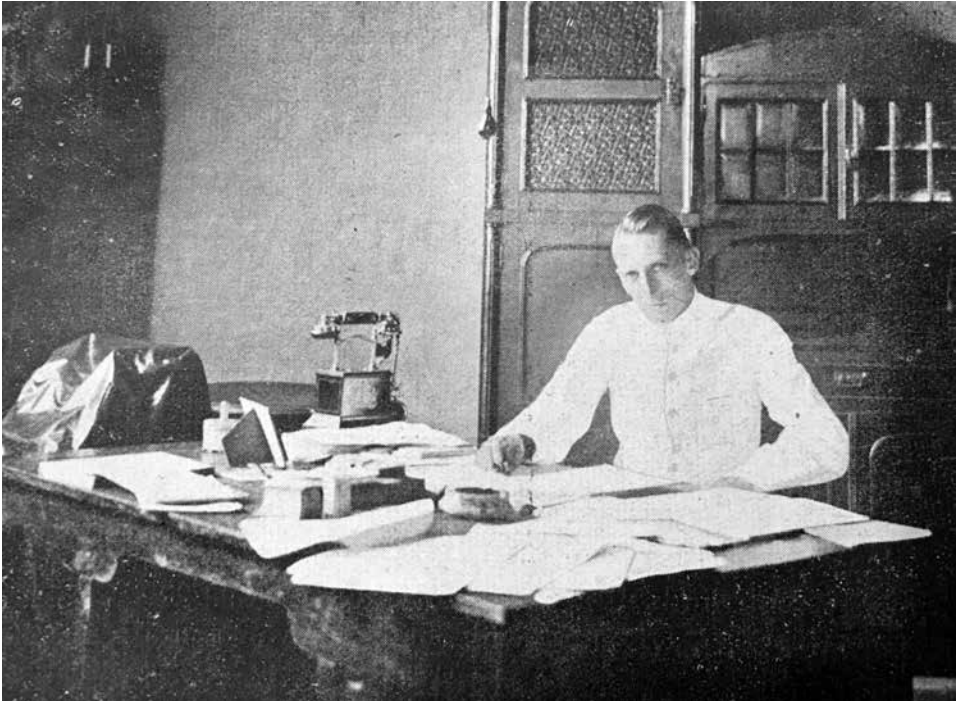
⁸⁹ Bloembergen, *De geschiedenis van de Politie in Nederlands-Indië*, 247, 264.

⁹⁰ W. Walraven, *Brieven aan mijn familie en vrienden*, 17-7-1928 (Amsterdam 1966) 150.

⁹¹ Maarten Cornelis (pseudoniem van W. Walraven), 'Ten Afscheid', *Indische Courant*, 15-3-1927.

⁹² Anoniem, 'Advertentie "Riet en Biet"', *Indische Courant*, 9-7-1929.

⁹³ Anoniem, 'De algemene vergadering', *Suikerbond* 1927, 190.

Voorzitter A. Goote, uit: *Gedenknummer van den Suikerbond 1907-1927*.

Hoe definitief die koerswijziging van het 'bondsschip' is, blijkt uit het redactioneel 'Indianiseering van de Suikerbond' waarmee het blad in april opent. In dit stuk richt J.H. Smit, voorzitter van de Raad van Advies, zich namens het hoofdbestuur, tegen het 'associatie-denkbeeld van den heer Koch.' Volgens Smit gaat rasverschil namelijk altijd boven klassenverschil en staat nauwe samenwerking met de Indonesische bonden gelijk aan zelfvernietiging. 'Dit is geen idee van superioriteitswaan, doch slechts een idee, hetwelk noodzakelijk volgt uit de verhoudingen waaronder wij hier leven.' Aansluitend publiceert de RvA een motie dat 'de door de heer Koch ontwikkelde defaitistische toekomstlijn als funest voor de Europeesche vakbeweging moet worden beschouwd.'⁹⁴ In de jaarvergadering van 1927 krijgt de 'kwaadsappige politiek' van Koch nog een ferme trap na.⁹⁵

Alleen in de crisisjaren wordt een mogelijke samenwerking tussen de centrales nog één keer uit de kast gehaald. Het verbond van landsdienaren (VVL) heeft zich in maart 1932 laten omdopen tot VakVereniging voor personeel in Overheidsdienst (VVO) om een gezamenlijke vuist te maken tegen de bezuinigings-

⁹⁴ J.H. Smit, 'Indianiseering van den Suikerbond', *ibidem*, 273-275.

⁹⁵ Anoniem, 'Verslag van den bondsraad 17 december 1927', *ibidem*, 920.

politiek van het Indische gouvernement.⁹⁶ De Federatie spreekt daarna zijn solidariteit uit met de salarisactie van de VVO, volgens Van Lonkhuyzen omdat 'de Europeesche werknemer over 't algemeen ernstig is te kort geschoten in gezins- en toekomstzorg, in organisatiedurf. Het is smartelijk dit te constateeren, smartelijk vooral omdat óók velen, die wél organisatie-durf hadden, het slachtoffer zijn geworden of misschien nog worden van dezen kolonialen geest.'⁹⁷ Met de crisis op haar hoogtepunt, lijkt de Federatie in 1934 het plan te accepteren om een gemeenschappelijke overkapping boven de beide vakcentrales te stellen voor alle zaken 'waarbij het werknemersbelang in het algemeen betrokken is'.⁹⁸

J.H. Smit, uit: *Nieuws van den Dag voor Nederlands-Indië*, 4-1-1933.

In de *Suikerbond* wordt deze nieuwe ronde samenwerking van haar vakcentrale strak genegeerd. In redactionelen houdt voorzitter Goote zich vooral bezig met ledenwerving en het verdedigen van de stelling dat een werknemersorganisatie als de Suikerbond in Indië ten onrechte vaak het 'tjap rood' krijgt van de buitenwereld.⁹⁹ Begin 1933 neemt J.H. Smit de voorzittersrol bij de Suikerbond over van Goote.¹⁰⁰ In 1939 volgt hij ook Van Lonkhuyzen op als federatievertegenwoordiger en Volksraadlid.¹⁰¹ Het is de ironie van het noodlot dat J.H. Smit in 1948 als laatste Suikerbondsvoorzitter moet toetreden tot de gezamenlijke raad van de Vakcentrales als vertegenwoordiger van de Samenwerkende Indische Werknemers Organisatie (SIWO) om de belangen van alle Nederlandse werknemers in Indonesië te behartigen.¹⁰²

3.6 De koloniale geest en de komst van de inheemse krachten

Met het stuk 'Indianiseering van de Suikerbond' illustreerde J.H. Smit in 1927 waaruit de koloniale geest bestond die G.J. Van Lonkhuyzen in 1934 de schuld zou geven van het gebrek aan organisatiedurf van de Europese vakbeweging in Indië. Volgens Smit ging rasverschil altijd boven klassenverschil en stond samenwerking met de Indonesische bonden gelijk aan zelfvernietiging. 'Dit is geen idee van superioriteitswaan, doch slechts een idee, hetwelk noodzakelijk volgt uit de

⁹⁶ Anoniem, 'Nieuwe naam VVL', *Sumatra Post*, 26-3-1932.

⁹⁷ G.J. Van Lonkhuyzen, 'Een koloniale geest', *Indische Courant*, 23-3-1932.

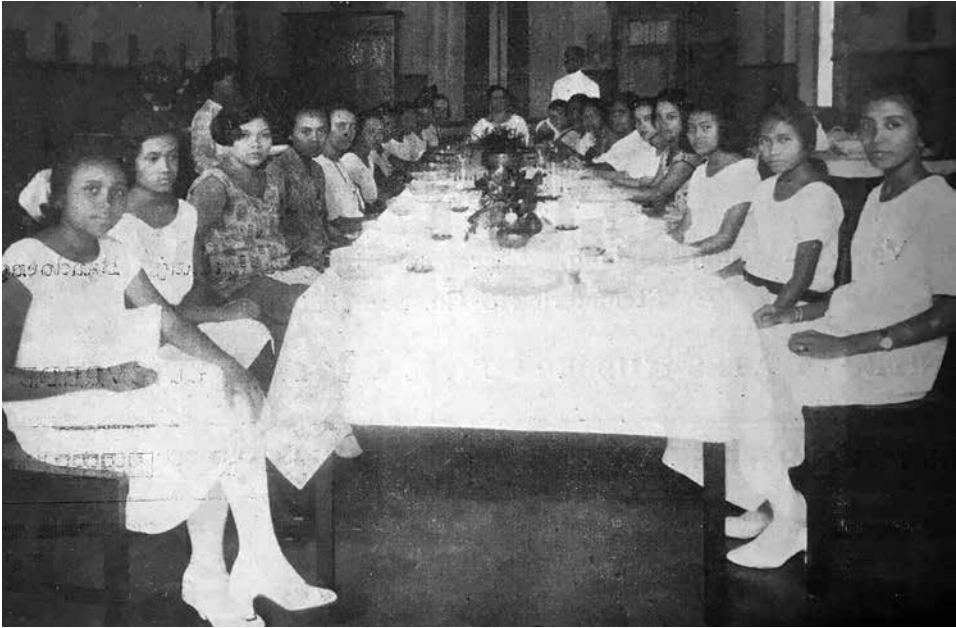
⁹⁸ Anoniem, 'Een overkapping', *ibidem*, 19-9-1934.

⁹⁹ A. Goote, 'Het roode gevaar', *Suikerbond* 1934, 729.

¹⁰⁰ Anoniem, 'Het lot van de suikergeëmployeerden', *Soerabaisch Handelsblad*, 25-2-1933.

¹⁰¹ Anoniem, 'J.H. Smit', *Indische Courant*, 4-3-1939.

¹⁰² Anoniem, 'Nieuws voor Nederlandse Werkers', *Nieuwe Courant*, 14-5-1948.

Internaat voor studerende meisjes Weltevreden, uit: *Suikerbond*, 1e septembernummer 1926.

verhoudingen waaronder wij hier leven.’¹⁰³ Kortom, die koloniale geest wàs het ‘rassenvraagstuk’.

Indianisering, het gegeven dat Indonesiërs in Europese banen aan de slag gingen bij spoorwegbedrijven, postertijen en scheepvaartbedrijven, legde een bom onder het functioneren van de Europese vakbonden in de kolonie. Niet alleen het vooruitzicht dat indianisering een verbod was van de toekomstige verhoudingen in Indië maar vooral het loonbeleid dat het gouvernement koppelde aan deze ontwikkeling was bepalend. Als grootste werkgever in de kolonie was het gouvernement maatgevend voor de particuliere werkgevers, zodat werkgevers én werknemers in de Suiker en de Cultuurbedrijven zich niet aan de invloed van de indianisering konden onttrekken.

Om structurele afwaardering van de lonen in de middenkaderberoepen tegen te gaan, probeerden de twee grootste vakcentrales van de Europese vakverenigingswereld een Algemeen Nederlands-Indisch Vakverbond (ANIV) op te richten. Het grootste deel van het schrijvende kader in deze bonden was afkomstig uit de Indo-Europese groep in de kolonie. Zij voelden zich door de indianisering direct in hun bestaanszekerheid bedreigd, maar meenden in 1925 met de BBL hun positie voorlopig veilig te hebben gesteld. Zowel het tempo van de opkomst

¹⁰³ J.H. Smit, ‘Indianiseering van den Suikerbond’, *Suikerbond* 1927, 273-175.

van de inheemse krachten in het bedrijfsleven als de mate van onverschilligheid van de Indische regering voor hun lot bleken zij daarmee dramatisch te hebben onderschat.

Bij het afwijzen van de ANIV door de Federatie speelde daarnaast de angst om in tijden van communistische opstanden als politiek rood gezien te worden. Doorslaggevend was het feit dat een meerderheid zichzelf zag als kolonist-werknemer, deel van de Europese belanghebbende elite. Zij konden zich niet voorstellen dat werkgevers ook hun Europese arbeidsvoorwaarden zouden gaan 'indianiseren.' Toen de waarde van hun Europese status in de crisis verdween in de bezuinigingswoede van het Nederlandse gouvernement, was het te laat om nog te onderhandelen en werd de groep zowel door het gouvernement als door een nieuwe opkomende elite aan de kant gezet.